

Sprawozdanie z działalności Działu Dokumentacji Zabytków w roku 2018

W roku sprawozdawczym z dniem 1 października kierownikiem Działu Dokumentacji Zabytków został Mirosław Opęchowski. Pracownikami Działu byli: Andrzej Bierca i Sławomir Preiss.

W czerwcu praktyki szkolne w Dziale odbywały uczennice Technikum Turystycznego z Zespołu Szkół Nr 1 im. Mieszka I w Stargardzie.

Zbiory

Zbiory fotograficzne Działu Dokumentacji Zabytków w okresie sprawozdawczym powiększyły się o fotografie wykonane przez A. Biercę oraz nagrania kamerą cyfrową wykonane przez S. Preissa. Sfotografowano m.in. proces wyburzania dawnych pawilonów handlowych na Starym Mieście przy ul. Kazimierza Wielkiego i ul. Kramarskiej (ryc. 1), budowę Zintegrowanego Centrum Przesiadkowego przy ul. Towarowej, wyburzanie zabudowy po Zakładzie Mleczarskim STARCO przy ul. Barnima, wyburzenie i odbudowę fragmentu muru okalającego zespół „Czerwonych Koszar” od strony ulic Józefa Bema i 11 Listopada (ryc. 2), prace rewitalizacyjne stargardzkich parków (Bolesława Chrobrego, Popiela, Jagiellońskiego, Panorama), budowę gmachu sądu przy ul. Stefana Okrzei, remont Klubu Wojskowego przy ul. 11 Listopada oraz budowę ronda na placu Sławomira Pajora (u zbiegu ulic: Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Szczecińskiej, Towarowej, Józefa Bema i 11 Listopada), kamienicę przy ul. Bolesława Chrobrego nr 21 (ryc. 3), budynek mieszkalny przy placu Świętego Ducha nr 26 – dawny budynek garnizonu stargardzkiego (ryc. 4).

Pracownik Działu wykonał także dokumentację fotograficzną wnętrza gmachów m.in.: dawnego młyna przy ul. Głównej w dzielnicy Kluczewo oraz dawnej kaszarni przy ul. Stefana Okrzei.

Wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie Stargardu sfotografowane zostały: system miejskich umocnień wraz z basztami i bramami, kościół Mariacki (ryc. 5, 6), budynki plebanii parafii pw. NMP Królowej Świata przy ul. Bolesława Krzywoustego, kościół św. Jana Chrzciciela, spichlerz przy ul. Spichrzowej, miejska wieża ciśnień w parku Bolesława Chrobrego, Ratusz, Odwach (ryc. 7) i kamienice MAH przy Rynku Staromiejskim.

Udokumentowano też fotograficznie nowo powstającą zabudowę przy ulicach: Brzozowej, Władysława Broniewskiego, Kasztelańskiej, Szczecińskiej i Zwycięzców. Ponadto sfotografowano zabudowę historyczną znajdującą się

przy: Alei Żołnierza, ul. Pierwszej Brygady (ryc. 8), ul. Józefa Bema, ul. Stefana Czarnieckiego, ul. Kaszubskiej, ul. Bolesława Limanowskiego, ul. Lotników, ul. Mazurskiej, ul. Partyzantów, ul. Portowej, ul. Spokojnej i ul. Wiejskiej. W 2018 r. A. Bierca sfotografował również symboliczne mogiły i obelisk ku czci poległych w 1945 r. żołnierzy Armii Czerwonej przy ul. Lotników w dzielnicy Kluczewo (ryc. 9), tablicę poświęconą 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej przy ul. Bolesława Krzywoustego (ryc. 10) oraz odsłoniętą w 2018 r. tablicę poświęconą pamięci Zofii i Stanisława Kulikowskich, żołnierzy Armii Krajowej na budynku przy ul. Partyzantów w Stargardzie (ryc. 11).

W okresie sprawozdawczym A. Bierca wykonał także dokumentację fotograficzną następujących wydarzeń: festynu *Dzień Pioniera*, wykładów: Moniki Ogiewy-Sejnoty *Kariera Nikodema Dyzmy – fikcja a rzeczywistość* oraz Piotra Tarnawskiego *Ochraniali, zabezpieczali, czuwali...* Wykonana została także dokumentacja fotograficzna wystaw czasowych prezentowanych w gmachu MAH przy Rynku Staromiejskim 3: *Sanitas per aquam. Wodolecznictwo i higiena; Telewizor, meble, mały fiat... oto marzeń szczyt; W niewoli... Obóz jeniecki w Stargardzie 1914–1918 (1921)* oraz wystaw w parku Bolesława Chrobrego: *Spacer ulicami Starego Miasta w Stargardzie. Lata 40./50. XX w.* (ryc. 12, 13).

Na terenie powiatu stargardzkiego A. Bierca sfotografował zabudowę historyczną w Błotnie (gm. Dobrzany), Brodzie (gm. Chociwel), Bytowie (gm. Dobrzany), Chociwlu (gm. loco), Ciemniku (gm. Insko), Czertyniu (gm. Insko), Dobrzanach (gm. loco), Insku (gm. loco), Kamiennym Moście (gm. Chociwel), Koszewie (gm. Stargard), Storkowie (gm. Insko) (ryc. 14, 15) oraz Żarowie (gm. Stargard).

W 2018 r. do zasobów Działu Dokumentacji Zabytków wpłynęły cztery posyty dokumentacji technicznej i fotograficznej z lat sześćdziesiątych XX w. obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie Starego Miasta w Stargardzie: *Opinia techniczna/opinia konstrukcyjna, o stanie technicznym i wytyczne zabezpieczenia zabytkowej Kamienicy Klecanów w Stargardzie; Inwentaryzacja Bramy Pyrzyckiej; Dokumentacja fotograficzna murów obronnych w Stargardzie (jedenaście kart z fotografiami); Stare Miasto w Stargardzie (ryciny, plany, fotografie oraz osiem rysunków technicznych).*

Kwerendy

Udostępnione zostały ze zbiorów Działu następujące materiały:

- fotografie bunkrów niemieckich zlokalizowanych w Stargardzie przy ulicach: Władysława Andersa, Wiejskiej i Królowej Jadwigi (dla Biura Funduszy Europejskich i Rozwoju Gospodarczego Urzędu Miejskiego w Stargardzie),
- fotografie placu Wolności (dla Zarządu Usług Komunalnych w Stargardzie),
- dokumentacja fotograficzna Baszty Morze Czerwone (dla Biura Funduszy Europejskich i Rozwoju Gospodarczego Urzędu Miejskiego w Stargardzie).

Konferencje, referaty, prelekcje

- M. Opęchowski wygłosił referat *Średniowieczne obwarowania miejskie Stargardu. Pomnik Historii Prezydenta RP na konferencji Policja w ochronie dziedzictwa sakralnego Europy Wschodniej*, zorganizowanej na zamku w Pęzinie przez

Komendę Wojewódzką Policji w Szczecinie w dniach 9–11 października 2018 r. W ramach konferencji oprowadzono uczestników – funkcjonariuszy Komendy Głównej i Komend Wojewódzkich (ok. 40 osób) po stargardzkiej Kolegiale NMP i Bastei.

- A. Bierca 22 października wziął udział w III Międzynarodowej Konferencji Geopolitycznej: *Przejęciowość terytorialna granic państwowych Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–2018*. W czasie obrad, które miały miejsce w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Rtm. Witolda Pileckiego w Oświęcimiu wygłosił referat połączony z prezentacją multimedialną *Proces wycofywania Armii Radzieckiej z krajów Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1994 (Czechosłowacja, Węgry, Polska, NRD)*.
- A. Bierca 25 lutego w Piwnicy Towarzystwa Przyjaciół Stargardu w ramach *Niedzielných Spotkań Historycznych* wygłosił referat połączony z prezentacją multimedialną *MiG-15 na dzień Miedwia i inne katastrofy*.
- A. Bierca 22 kwietnia w świetlicy wiejskiej w Ulikowie, gm. Stargard wygłosił referat połączony z prezentacją multimedialną *Niemiecka i radziecka historia lotniska w Kluczewie*.
- A. Bierca 8 maja wygłosił referat okolicznościowy *8 maja 1945 r. – 8 maja 2018 r.* podczas uroczystości z okazji 73 rocznicy zakończenia II wojny światowej, która miała miejsce na Międzynarodowym Cmentarzu Wojennym przy ul. Władysława Reymonta w Stargardzie (tekst wystąpienia opublikowany został na stronie internetowej Urzędu Miasta w Stargardzie).
- A. Bierca 2 października w gmachu Książnicy Pomorskiej w Szczecinie w ramach cyklu spotkań: *Pomorskie dziedzictwo przyrodnicze* wygłosił referat połączony z prezentacją multimedialną zatytułowany: *Dziedzictwo historyczne i kulturowe obszaru Ińskiego Parku Krajobrazowego*.

Wystawy

W 2018 r. pracownik Działu A. Bierca przygotował wystawę planszową *Spacer ulicami Starego Miasta w Stargardzie. Lata 40./50. XX w.* eksponowaną w Parku Bolesława Chrobrego od 11 maja do 15 września. Na wystawę składało się czternaście plansz, na których zaprezentowano zbiór fotografii ukazujących fragmenty Starego Miasta w Stargardzie na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. Ta dzielnica grodu nad Iną od momentu zajęcia miasta przez Armię Czerwoną w marcu 1945 r. nie była praktycznie zamieszkiwana, aż do czasu budowy od 1959 r. na tym obszarze nowej dzielnicy mieszkaniowej. Zaprezentowane na planszach fotografie pochodziły ze zbiorów: Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie oraz zbiorów MAH w Stargardzie. Wystawa była współfinansowana ze środków Miasta Stargard.

Publikacje

- M. Opęchowski, Omówienie publikacji konserwatorskich i pokrewnych (wybór). *Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie* 7, 2018, 189–200.
- A. Bierca, Pomniki gminy i miasta Chociwel. W: *Z dziejów Chociwla i okolic. Materiały wydane z okazji 680. rocznicy nadania praw miejskich Chociwlowi*, red. A. Puławski, Chociwel – Stargard 2018, 76–93.

- A. Bierca, Poznawanie się przez współpracę. W: *Co najmniej 32 powody, aby pokochać Niemcy*, red. A. Chłudziński, Pruszcz Gdański 2018, 15–19.
- A. Bierca, Czerwone lotniska na Pomorzu Zachodnim. *Aeroplan. Ilustrowany magazyn lotniczy*, nr 2 (131), 2018, 16–26.
- A. Bierca, Sprawozdanie z działalności Działu Dokumentacji Zabytków w roku 2017. *Stargardia* 12, 2018, 151–163.
- M. Opęchowski, Sprawozdanie z działalności Pełnomocnika ds. organizacji Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Stargardzie w roku 2017, *Stargardia* 12, 2018, 165–166.

Pozostałe działania

W lutym pracownik Działu A. Bierca udzielił informacji (pisemnej dla UM w Stargardzie i telefonicznej dla lokalnych mediów) o wykopanych 19 lutego przy budowie Zintegrowanego Centrum Przesiadkowego przy ul. Towarowej w Stargardzie elementach uzbrojenia i wyposażenia żołnierzy z okresu II wojny światowej m.in. destrukcji dwóch hełmów radzieckich i lufy od niemieckiego karabinu maszynowego MG-42.

Pracownik Działu A. Bierca 23 marca udzielił wypowiedzi dla Radia Szczecin o wraku radzieckiego samolotu MiG-15UTI spoczywającym na dnie jeziora Miedwie i znajdujących się w wodach tego jeziora ruinach torpedowni z okresu II wojny światowej (emisja w programie *Świat jest piękny* 24 marca).

Dla stacji radiowej Twoje Radio A. Bierca w roku sprawozdawczym wypowiadał się 30 lipca w związku z 74 rocznicą wybuchu Powstania Warszawskiego (emisja 1 sierpnia) oraz 14 sierpnia w związku ze świętem Wojska Polskiego (emisja 15 sierpnia).

24 kwietnia A. Bierca oprowadził po dawnym lotnisku wojskowym w Kluczewie (osiedle Lotnisko) oraz po zabytkach Stargardu przedstawiciele władz miejskich czeskiego miasta Vír w dolinie rzeki Svratky.

W dniach 8–10 czerwca A. Bierca wziął udział w V Zlocie Pojazdów Militarnych „Czerwone Lotnisko”, na którym 8 czerwca oprowadził grupę uczestników zlotu po historycznych zabudowaniach dawnego lotniska (m.in. po podziemnym stanowisku dowodzenia). Na zlocie, tak jak w latach poprzednich, stał namiot MAH w Stargardzie, w którym prezentowano wystawę *Klützow – Ключево – Kluczewo. Historia pisana w trzech językach*.

Pracownik Działu A. Bierca 14 lipca wziął udział w IV Zlocie Zimnowojennym odbywającym się na terenie przyległym do Muzeum Zimnej Wojny Podborsko 3001 (ekspozycja zamiejscowa Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu). Na zlocie prezentowana była wystawa *Klützow – Ключево – Kluczewo. Historia pisana w trzech językach* umieszczona w namiocie stargardzkiego MAH.

Pracownik Działu A. Bierca nadzorował wyeksponowanie dwóch wystaw planszowych *Klützow – Ключево – Kluczewo. Historia pisana w trzech językach* oraz *Stalagi w II Okręgu Wojskowym. Obozy jenieckie dla szeregowych i podoficerów w II Okręgu Wojskowym Wehrmachtu w latach 1939–1945*, na XV Międzynarodowym Zlocie Pojazdów Militarnych „Gąsienice i Podkowy” w Bornem Sulinowie od 17 do 19 sierpnia (ryc. 16). Wystawy te wraz z kilkoma innymi (m.in. wystawą

Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy pt. *Marian Rejewski filar polskiej kryptologii*) prezentowane były w utworzonym na czas zlotu muzeum zlotowym mieszczącym się w odremontowanym budynku magazynowym dawnego garnizonu.

23 czerwca A. Bierca wziął udział w XI Spacerze Historycznym Jerzego Waliszewskiego, podczas którego w formie krótkiej prelekcji przedstawił uczestnikom spaceru historię 9. Kołobrzeskiego Pułku Grenadierów hrabiego Gneisenau, stacjonującego do 1919 r. w kompleksie koszarowym zwanym obecnie „Czerwonymi Koszarami” przylegającym do ulic: 11 Listopada, Zwycięzców i Józefa Bema.

Następnego dnia A. Bierca w ramach Dni Stargardu, dzięki uprzejmości dowódcy 2. Stargardzkiego Batalionu Saperów podpułkownika Mirosława Zybera, oprowadził grupę około 30 osób po zabudowaniach „Czerwonych Koszar”.

W ramach XXVI edycji Europejskich Dni Dziedzictwa (Zachodniopomorskie Dni Dziedzictwa 2018 r. obchodzone były pod hasłem: *Sąsiedztwo*) pracownik Działu A. Bierca przeprowadził dwa objazdy studialne po wybranych miejscowościach powiatu stargardzkiego. 8 września uczestnicy objazdu *Kościół – pałac – cmentarz*, mogli zwiedzić miejscowości: Chociwel (kościół gotycki z połowy XV w.), Karkowo (ruiny pałacu, lapidarium) i Kamienny Most (m.in. założenia pomnikowe upamiętniające poległych w I wojnie światowej). Przeprowadzony 29 września drugi objazd studialny pt. *Na szlaku zabytkowych różnorodności*, obejmował zwiedzanie zabytków w Ińsku (m.in. mury obronne, pomnik poległych w I wojnie światowej), Ciemniku (kościół), Czertyniu (kościół) i Bytowie (dwór w odbudowie i kościół). Organizatorem obydwu objazdów było Starostwo Powiatowe w Stargardzie.

Od końca września do końca października w gmachu Młodzieżowego Domu Kultury przy ul. Portowej prezentowana była wystawa planszowa MAH w Stargardzie z 2011 r. *Stalagi w II Okręgu Wojskowym. Obozy jenieckie dla szeregowych i podoficerów w II Okręgu Wojskowym Wehrmachtu w latach 1939–1945*, w oparciu o którą pracownicy MDK przeprowadzali zajęcia edukacyjne.

W roku sprawozdawczym pracownik Działu A. Bierca wraz z Piotrem Tarnawskim z Działu Historii i Badań nad Społecznością Lokalną prowadzili kolejny projekt w oparciu o przyznaną dotację Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie – w magazynie archeologicznym MAH w Stargardzie mieszczącym się w przyziemiu budynku Szkoły Podstawowej Nr 11 na Osiedlu Zachód B15. Był on kontynuacją działań remontowych, adaptacyjnych i wyposażeniowych rozpoczętych w 2014 r. Szerzej o prowadzonych pracach w sprawozdaniu z działalności w 2018 r. Działu Historii i Badań nad Społecznością Lokalną.

Kierownik Działu M. Opęchowski 19 grudnia 2018 r. wziął udział w Dolicach w posiedzeniu wyjazdowym Komitetu ds. Monitoringu Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami.

Andrzej Bierca

Ryc. 1. Wyburzenie pawilonów handlowych przy ulicach: Kazimierza Wielkiego i Kramarskiej, wg stanu z 18 lutego 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 2. Wyburzenie fragmentu muru przy „Czerwonych Koszarach” od strony ul. Józefa Bema i ul. 11 Listopada, wg stanu z 14 września 2018 r. Fot. A. Bierca MAH w Stargardzie

Ryc. 3. Fragment Bramy Wałowej i kamienica nr 21 przy ul. Bolesława Chrobrego (przeznaczona do rozbiórki w 2019 r.), wg stanu z 13 października 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 4. Dawny budynek garnizonu stargardzkiego z 2. połowy XIX w. Obecnie komunalny budynek mieszkalny przy pl. Świętego Ducha 26, wg stanu z 15 października 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 5. Widok z Baszty Morze Czerwone w kierunku kościoła Mariackiego w Stargardzie, wg stanu z 25 października 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 6. Kościół Mariacki, widok od strony południowo-wschodniej, wg stanu z 30 czerwca 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 7. Budynek Odwachu z pierwszej połowy XVIII w. (obecnie MAH w Stargardzie) z wizerunkami „Ojców Niepodległości”, ustawionymi z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, wg stanu z 3 listopada 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 8. Zabudowa historyczna przy wjeździe na teren dawnych Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego w Stargardzie przy ul. Pierwszej Brygady, wg stanu z 6 października 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 9. Symboliczne mogiły i obelisk ku czci poległych w 1945 r. żołnierzy Armii Czerwonej w dzielnicy Kluczewo przy ul. Lotników, wg stanu z 5 września 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie.

Ryc. 10. Tablica odsłonięta 1 września 1989 r., poświęcona 50 rocznicy wybuchu II wojny światowej przy ul. Bolesława Krzywoustego, wg stanu z 13 lutego 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 11. Tablica poświęcona pamięci Zofii i Stanisława Kulikowskich, żołnierzy Armii Krajowej, odsłonięta 14 lutego 2018 r. na budynku przy ul. Partyzantów w Stargardzie gdzie mieszkali od 1960 r., wg stanu z 6 października 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 12. Wystawa Spacer ulicami Starego Miasta w Stargardzie. Lata 40./50. XX w., eksponowana w parku Bolesława Chrobrego od maja do września 2018 r., wg stanu z 11 maja 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 13. Jedna z czternastu tablic wystawy *Spacer ulicami Starego Miasta w Stargardzie. Lata 40./50. XX w.*, eksponowanej w parku Bolesława Chrobrego, wg stanu z 11 maja 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 14. Storkowo (gm. Ińsko), pałac z lat 30. XIX w., rozbudowany w końcu tego wieku oraz dwa okazałe dęby rosnące u wejścia do budynku, wg stanu z 27 września 2018 r. Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 15. Dęby u wejścia do pałacu w Storkowie (gm. Ińsko), wg stanu z 27 września 2018 r.
Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie

Ryc. 16. Wystawy Klützow – Ключево – Kluczewo. Historia pisana w trzech językach oraz Stalagi w II Okręgu Wojskowym. Obozy jenieckie dla szeregowych i podoficerów w II Okręgu Wojskowym Wehrmachtu w latach 1939–1945, prezentowane w muzeum zlotowym i podoficerów na XV Międzynarodowym zlocie pojazdów militarnych „Gąsienice i Podkowy” w Bornem Suliniowie w dniach 17–19 sierpnia, wg stanu z 18 sierpnia 2018 r.
Fot. A. Bierca, MAH w Stargardzie